

**Potreba za kontrolom kod
adolescenata**

10. Potreba za kontrolom kod adolescenata

Pregled literature objavljene posljednjih 30-ak godina pokazuje da je interes istraživača u Hrvatskoj primarno usmjeren na koncept lokusa kontrole, dok se potreba za kontrolom ili motiv za kontrolom vrlo rijetko susreću kao istraživačke varijable. Na tragu originalnih radova Grubera i Coopera (1979), kao i kasnijih istraživanja (Gruber, 1992; Amoura i sur., 2014), nastojali smo konstruirati kratki instrument kojim bi se mogla ispitati razina potrebe za kontrolom na uzorcima adolescenata i srednjoškolaca u Hrvatskoj.

Pored toga, cilj je bio ispitati odnos potrebe za kontrolom i različitih mjera doživljaja kontrole jer većina istraživanja ukazuje na činjenicu da se radi o različitim konstruktima. Treći cilj odnosio se na povezanost potrebe za kontrolom, lokusa kontrole i percepcije kontrole nad vlastitim životom s nekim mjerama psihološke prilagodbe.

10.1. Razvoj upitnika za mjerenje potrebe za kontrolom

Kao što je u ranijim poglavljima opisano, želja ili potreba za kontrolom odnosi se na nastojanje pojedinca da ostvari kontrolu nad događajima u svom životu. Autori dopuštaju i mogućnost da se motivacija za kontrolom dijelom razlikuje ovisno o situaciji, ali su usmjereni na onaj dispozicijski dio koji karakteriziraju odlučnost, asertivnost i proaktivnost na široj razini (Gruber, 1992). Iako je originalni Gruber-Cooperov upitnik najčešće korištena i validirana mjera poželjnosti kontrole (McCutcheon, 2000), njegova faktorska struktura rezultira je s pet nisko povezanih dimenzija, pri čemu autori ipak predlažu uporabu ukupnog rezultata kao mjere generalne želje ili potrebe za kontrolom. Stoga smo u okviru prvog cilja nastojali operacionalizirati kraći instrument, na tragu jednake teorijske konceptualizacije, ali koji bi imao jasniju faktorsku strukturu. Burger i Cooper (1979) opisuju pet domena koje zahvaća njihov upitnik, a koje se odnose na **opću potrebu za kontrolom, odlučnost, prevenciju/pripremu, izbjegavanje ovisnosti i težnju vodstvu**. Pri razvoju novog instrumenta kakav bi bio prilagođen mlađoj populaciji, definirano je nekoliko širih domena ponašanja i doživljavanja iz kojih se mogu derivirati indikatori potrebe za kontrolom nad događajima.

Iako postoji suglasnost da je kontrola nad životnim događajima pozitivna za psihološko zdravlje, iskustvo pokazuje da je za prilagođeno ponašanje poželjna optimalna razina potrebe za kontrolom. Postoje prepoznatljive skupine kod kojih ta potreba nije jako naglašena, kao i osobe koje imaju vrlo visoko izraženu potrebu za kontrolom. Tako npr. pojedini učenici ili studenti češće prepisuju zadaću od kolega i traže od njih savjete kako da se pripreme za ispit, prepuštaju drugima da odaberu mjesto na koje će izaći ili prepuštaju inicijativu drugim osobama u situacijama odluke. Ponekad ta potreba može biti izraženija u specifičnim domenama, kao, primjerice, u području partnerskih odnosa. Supruga može prepustiti partneru sve odluke vezane uz financije na način da nema potrebu za bilo kakvim vlastitim utjecajem. Suprotno tomu, partner može prepustiti većinu odluka vezanih uz odgoj djece partnerici, pri čemu je njegova potreba za utjecajem u tom području niska (što ne znači da neće imati potrebu vrednovati ishode, tj. ponašanje djece). Kod drugih osoba je poželjniji partnerski ili ravnopravni odnos ili čak preuzimanje inicijative pri odlučivanju u tom području. Pojedinci u razvoju vlastite profesionalne karijere preferiraju radna mjesta na kojima se od njih ne traži da upravljaju procesima niti odlučuju, dok su neki skloni ulogama u kojima će moći predlagati i donositi odluke, samostalno provoditi aktivnosti i preferirati samostalno

poduzetničko okruženje u odnosu na javne službe u kojima su dio hijerarhijski ustrojenog sustava. Kroz ove primjere želimo naglasiti da je nisko izražena potreba za kontrolom u opisanim slučajevima kod dijela ljudi stanje s kojim su zadovoljni i ono je odraz njihove strukture ličnosti te šire motivacijske i vrijednosne strukture. Indikatori se mogu odnositi na uže područje procjene („volim sam odabrati što ću ručati“) ili na šire bihevioralne facete („volim sam odlučivati o svom životu“). Visoka potreba za kontrolom također može rezultirati poteškoćama prilagodbe, osobito u situacijama u kojima je objektivna mogućnost kontrole niska. Burger (1992) navodi da su osobe s visoko razvijenom potrebom za kontrolom manje popularne u društvu i imaju više poteškoća u interpersonalnim odnosima jer se motivacija za kontrolom vlastitog života često prenosi i na kontrolu ponašanja drugih osoba, npr. u partnerskim vezama, obitelji, među prijateljima ili kolegama na poslu.

Polazište pri operacionalizaciji indikatora polazi od koncepta generalne potrebe za kontrolom u različitim područjima života. Sadržajna i logička analiza ovog skupa indikatora ukazuje na individualne razlike u izraženosti ove potrebe.

Prva domena indikatora odnosila se na opću procjenu potrebe za kontrolom događaja u vlastitom životu, koja ne uključuje neko specifično područje ponašanja. Operacionalizacija ove generalizirane potrebe može se opisati tvrdnjom: „Kad god je moguće, nastojim sam/a odlučivati o svom životu“. Ova domena proizlazi iz stabilnih dispozicijskih karakteristika osobe na osnovi kojih, u većini svojih aktivnosti, nastoji kontrolirati događaje, odnosno njihove ishode. Postavlja se pitanje: kroz koje oblike ponašanja osoba može ostvarivati ovu generalnu potrebu za kontrolom? Jedan od načina da se poveća vjerojatnost ovladavanja situacijom, predviđanje ili kontrola ishoda jest da se osoba detaljno informira o faktorima koji utječu na ishod te da planira i strukturira aktivnosti koje povećavaju vjerojatnost pozitivnog ishoda. Tu pripada prikupljanje informacija o predviđenoj aktivnosti, izrada plana, procjena potrebnog vremena za izvedbu, pridržavanje rokova, praćenje uspješnosti realizacije plana i sl.

Stoga je **druga domena opisana kao planiranje aktivnosti koje omogućuju kontrolu ishoda**. Ova ponašanja mogu se opisati indikatorima kao što su: „Svoje aktivnosti dobro planiram kako ne bih nešto propustio ili zaboravio“, „Prije ispita raspitam se što je potrebno naučiti i kakav je ispitivač“ ili „Kada imam dogovor ili sastanak, nastojim krenuti ranije jer ne volim kasniti“.

Treća domena uključuje ponašanja kojima se izbjegavaju situacije čiji ishodi nisu predvidivi, nisu dovoljno strukturirani ili kognitivno jasni. Izbjegavanjem takvih situacija, kad god je to moguće, osoba smanjuje vjerojatnost da se nađe u poziciji da nema mogućnost kontrole ili utjecaja nad ishodima događaja. Primjeri tvrdnji koji opisuju takvu strategiju na široj razini su: „Izbjegavam poslove i situacije za koje nisam siguran/na mogu li ih uspješno riješiti“, „Ne volim situacije u kojima ne znam što se od mene očekuje“, „Više se volim osloniti na provjerene metode i postupke nego isprobavati nove i nepoznate“ ili „Nastojim spriječiti da moj uspjeh ovisi o drugim ljudima“. Na specifičnoj razini to mogu biti ponašanja: „Izbjegavam vožnju s osobama koje ne poznajem dovoljno“, „Nikada ne bih mogao/mogla skočiti s padobranom“, „Na ispit izlazim samo kad sam se dobro pripremio/la“ i sl.

Burger i Cooper (1979) koriste i facetu koja opisuje tendenciju vođenju u kontekstu grupnog rada ili odlučivanja, a koja se dijelom preklapa s dimenzijom autonomije koju koriste Marsh i suradnici (2003). Autonomija se odnosi prije svega na neovisnost, odnosno izbjegavanje situacije u kojoj drugi ljudi odlučuju o osobi, ali ne mora implicirati potrebu za vodstvom. U situaciji grupnog odlučivanja potreba za rukovođenjem može doći do izražaja. Kako su ovi indikatori dijelom specifični za situacije interpersonalnih odnosa, struktura skale nije rezultirala jasnom latentnom strukturom te stoga ova domena nije uključena u upitnik. Isto vrijedi i za domenu odlučivanja koja se može podvesti pod opću potrebu za kontrolom.

Tijekom sadržajne i logičke analize područja koje zahvaća konstrukt potrebe za kontrolom, razmatrani su još neki bihevioralni indikatori i kognicije. Tako se može pretpostaviti da osoba s visoko razvijenom potrebom za kontrolom teže delegira poslove drugim osobama, odnosno radije će sama preuzeti i dovršiti zadatak nego ga prepustiti drugima ili raditi timski. Empirijske i logičke analize ukazuju da se u ovim slučajevima prije radi o većoj sigurnosti da će posao biti obavljen kada ga osoba sama obavi, nego što se radi o temeljnom nepovjerenju u druge osobe. Samostalna izvedba povećava sigurnost u kontrolu nad ishodom i vjerojatno je povezana sa samokompeticijom ili samoeфикасношću.

Teorijsko razmatranje potrebe za kontrolom vodi distinkciji između kontrole nad ishodima događaja u vlastitom životu i kontrole nad ponašanjem drugih ljudi. Tendencija vođenju može se odnositi na kontrolu ishoda važnih za pojedinca, ali svakako utječe i na kontrolu drugih ljudi. Ta kontrola u određenom stupnju može postati neugodna iz perspektive drugih osoba jer može ugrožavati njihovu slobodu i autonomiju, samopoštovanje ili status. Određena ponašanja iz područja kontrole nad drugim osobama mogu ući u patološki prostor, a primjeri mogu biti: roditeljska kontrola nad djecom, kontrola ponašanja partnera u romantičnim vezama ili braku, kao i kontrola zaposlenika od strane rukovoditelja u organizacijskom okruženju.

Analize provedene tijekom validacije preliminarnih verzija Upitnika potrebe za kontrolom ukazuju na optimalni stupanj potrebe za kontrolom – on je adaptivan i povezan s pozitivnim ishodima. S druge strane, pretjerana potreba za kontrolom, vodi neadaptivnim obrascima ponašanja koji mogu uzrokovati probleme u socijalnim odnosima i smanjiti učinkovitost u timskom radu. Čini se da **adaptivna i neadaptivna potreba za kontrolom** zahvaćaju različite dijelove psihološkog prostora. Tako se ponekad izraz „control freak“ odnosi na osobu koja ima pretjeranu ili opsesivnu potrebu za kontrolom nad događajima u vlastitom životu, ali i nad životima drugih ljudi. Ovaj koncept nije previše istraživani u psihologiji, ali se može pretpostaviti da je povezan s narcisoidnom strukturom ličnosti, opsesivno-kompulzivnim poremećajem, neadaptivnim perfekcionizmom ili drugim odstupajućim karakteristikama ličnosti (Double i Bradley, 2010).

U nastavku ćemo prikazati rezultate primjene preliminarne verzije Upitnika potrebe za kontrolom primijenjenog na uzorku srednjoškolaca. Dio rezultata vezanih uz mjere lokusa kontrole prezentiran je u drugim radovima i izlaganjima (Ljubotina i Domović, 2019; Domović, 2018).

Preliminarna verzija upitnika uključivala je 25 čestica, a u nastavku je priložena skraćena i konačna verzija Upitnika potrebe za kontrolom od 12 čestica čiji su rezultati korišteni u ovom istraživanju.

UPITNIK POTREBE ZA KONTROLOM – UPK

Ovim upitnikom želimo ispitati neka vaša uobičajena ponašanja. Molimo Vas da pročitate svaku od navedenih tvrdnji i procijenite u kojoj mjeri tvrdnja točno opisuje Vaše uobičajeno ponašanje. Svoje slaganje sa sadržajem tvrdnje izrazite zaokruživanjem jedne od pet vrijednosti koje imaju sljedeća značenja:

1	2	3	4	5
u potpunosti netočno	uglavnom netočno	ponekad točno, ponekad netočno	uglavnom točno	u potpunosti točno

1.	Najsigurniji/najsigurnija sam u to da će posao biti obavljen kako treba kada ga obavim sam/sama	1	2	3	4	5
2.	Kada imam dogovor ili sastanak nastojim krenuti ranije jer ne volim kasniti	1	2	3	4	5
3.	Svoje aktivnosti dobro planiram kako ne bih nešto propustio/la ili zaboravio/la	1	2	3	4	5
4.	Prije ispitivanja ili testa raspitam se što je potrebno naučiti i kakav je ispitivač	1	2	3	4	5
5.	Volim imati kontrolu nad događajima u svom životu	1	2	3	4	5
6.	U timskom radu ponekad preuzmem i posao drugih članova kako bih bio siguran/sigurna da će zadatak biti dobro obavljen	1	2	3	4	5
7.	Prije nego pristupim nekom poslu, volim sve dobro isplanirati	1	2	3	4	5
8.	Prije putovanja detaljno provjerim jesam li ponio/ponijela sve potrebne stvari	1	2	3	4	5
9.	Rijetko odluke donosim na brzinu ili kad nemam dovoljno informacija	1	2	3	4	5
10.	Svoje obaveze nastojim uvijek izvršiti na vrijeme	1	2	3	4	5
11.	Kad god je moguće nastojim sam/a odlučivati o svom životu	1	2	3	4	5
12.	Nastojim sve učiniti kako bi uspjeh, u aktivnostima koje su mi važne, ovisio isključivo o meni	1	2	3	4	5

10.2. Metodologija istraživanja

10.2.1. Opis uzorka

Ciljanu populaciju u ovom istraživanju predstavljali su učenici srednjih škola različitih usmjerenja. Realizirani uzorak sastojao se od 165 srednjoškolaca koji, prema strukturi, predstavljaju prigodni uzorak. S obzirom na vrstu usmjerenja, sudjelovalo je 97 (58.8%) učenika gimnazijskog programa te 68 (41.2%) učenika strukovnih škola. Među učenicima gimnazijskih programa sudjelovalo je 57 (58.8%) učenika općega gimnazijskog programa i 40 (41.2%) učenika prirodoslovno-matematičkog programa. Među strukovnim školama 45 (66.2%) učenika pohađa četverogodišnje strukovno usmjerenje (tehničari za računalstvo), a 23 (33.8%) trogodišnje strukovne škole (montere suhe gradnje, soboslikare, pivare, vodoinstalateri i plino-instalateri). Uzorak se sastojao od 66% mladića i 34% djevojaka. S obzirom na razred, 13.3% učenika pohađa prvi razred, 32.1% drugi, 31.5% treći i 23.0% četvrti.

10.2.2. Provedba istraživanja

Terenski dio istraživanja proveden je na učenicima gimnazije „Fran Galović“ u Koprivnici i Obrtničke srednje škole u Koprivnici. Svi učenici informirani su da je sudjelovanje anonimno i dobrovoljno, a podaci su prikupljeni grupno u učionicama na kraju nastavnog sata. Cjelokupna primjena trajala je približno 20 minuta. Učenicima su prije ispitivanja objašnjeni ciljevi i svrha istraživanja te im je zajamčena anonimnost i tajnost rezultata.

10.2.3. Mjerni instrumenti

a) Demografski podaci

Za svakog ispitanika prikupljeni su podaci o spolu, razredu, školskom usmjerenju te ocjenama iz hrvatskog jezika, matematike i prvog stranog jezika te općem uspjehu na kraju prethodnog razreda.

b) Upitnik potrebe za kontrolom

Korišten je Upitnik potrebe za kontrolom čiji je autor D. Ljubotina. Konačna verzija upitnika sastoji se od 12 čestica podijeljenih u dvije subskale. Prva subskala odnosi se na dimenziju *opće potrebe za kontrolom* (5 čestica), dok se druga subskala odnosi na *potrebu za planiranjem* (7 čestica). Zadatak ispitanika jest da uz svaku tvrdnju procijene stupanj u kojemu sadržaj tvrdnje točno opisuje njihovo uobičajeno ponašanje. Ispitanici stupanj točnosti procjenjuju na ljestvicama od 5 stupnjeva (1 = u potpunosti netočno; 5 = u potpunosti točno). Viši rezultat na obje subskale ukazuje na višu opću potrebu za kontrolom i višu potrebu za planiranjem. Detaljnije informacije o metrijskim karakteristikama Upitnika opisane su u odjeljku s rezultatima.

c) Upitnik za mjerenje lokusa kontrole kod adolescenata – LKA

Upitnik je operacionalizirao i konstruirao Damir Ljubotina i detaljnije je opisan u 9. poglavlju ove knjige. Upitnik se sastoji od 20 čestica koje opisuju različite osobne karakteristike (domene samopoimanja) adolescenata, a zadatak ispitanika jest da uz svaku karakteristiku, na ljestvici od 7 stupnjeva, procijene stupanj u kojemu je ta karakteristika pod njegovom kontrolom (vrijednost 7), odnosno koliko je ta karakteristika pod utjecajem vanjskih faktora (vrijednost 1). U ovoj analizi, kao mjera lokusa kontrole, korišten je ukupni rezultat u Upitniku koji može varirati u rasponu od 1 do 7, pri čemu viši rezultat ukazuje na unutarjni lokus kontrole, odnosno uvjerenje ispitanika da sam može utjecati na svoje relevantne karakteristike. Pouzdanost ukupnih rezultata na uzorku srednjoškolaca u ovom istraživanju iznosila je .89 procijenjena Cronbachovim alfa koeficijentom. Aritmetička sredina ukupnih rezultata iznosila je $M = 5.24$ uz standardnu devijaciju .86.

d) Višedimenzionalna skala lokusa kontrole – IPC

Kao mjera klasičnog lokusa kontrole korištena je *Višedimenzionalna skala lokusa kontrole* autorice Hanne Levenson. Skala se sastoji od 24 čestice raspoređene u tri subskale, a zadatak ispitanika jest da uz svaku tvrdnju procijene stupanj slaganja na ljestvici od 6 stupnjeva. Prva subskala mjeri dimenziju internalnog lokusa kontrole (I – *internal*) koji ukazuje na stupanj u kojemu pojedinac vjeruje da vlastitim sposobnostima i djelovanjem može kontrolirati ishode događaja u vlastitom životu. Druga subskala mjeri dimenziju eksternalnog lokusa usmjerenu na utjecaj moćnih drugih ljudi (P – *powerful others*) i označava stupanj u kojemu pojedinac vjeruje da njegovim životom u cjelini upravljaju drugi, moćni, važni ili značajni ljudi. Treća subskala mjeri eksternalni lokus kontrole usmjeren na utjecaj sreće, slučaja ili sudbine (C – *chance*) i ispituje stupanj u kojemu pojedinac vjeruje da ovi vanjski faktori utječu na njegov život. Pouzdanosti subskala u ovom istraživanju iznosile su $\alpha = .55$ za I-skalu, $\alpha = .78$ za P-skalu i $\alpha = .77$ za C-skalu.

e) Opća procjena lokusa kontrole

Kao opća mjera generalnog lokusa kontrole, odnosno procjene utjecaja na stvari koje se ispitaniku događaju u životu, korišteno je sljedeće pitanje: „Koliko općenito možete utjecati na stvari koje Vam se događaju u životu?“. Zadatak ispitanika bio je da na ljestvici od 7 stupnjeva procijene koliko su stvari koje mu se događaju u životu općenito pod njegovom kontrolom (1 = uopće nisu pod mojom kontrolom; 7 = u potpunosti pod mojom kontrolom). Prosječna procjena u ovom slučaju iznosila je $M = 4.84$, a standardna devijacija 1.34.

f) Rosenbergova skala samopoštovanja

Kao mjera općeg samopoštovanja korištena je Rosenbergova skala samopoštovanja (Rosenberg, 1965). Skala se sastoji od 10 tvrdnji od kojih je pet formulirano na način da ukazuju na pozitivno samopoštovanje („Općenito govoreći zadovoljan / zadovoljna sam sobom“), a preostalih pet ukazuje na negativno samopoštovanje („Ponekad se osjećam potpuno beskorisnim / beskorisnom“). Ispitanici za svaku tvrdnju na ljestvici od 1 („U potpunosti netočno“) do 5 („U potpunosti točno“) iskazuju svoj stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom. Ukupni rezultat izražava se kao zbroj odgovora na svih 10 čestica, a viši rezultat ukazuje na više opće samopoštovanje. Rezultat na skali može varirati u rasponu od 10 do 50, a aritmetička sredina u ovom istraživanju iznosila je $M = 36.64$ uz standardnu devijaciju od 7.19. Cronbachov alfa koeficijent dobiven na uzorku u ovom istraživanju iznosi .820.

g) Samoprocjene samopoimanja

Za procjene različitih aspekata samopoimanja, odnosno općeg zadovoljstva, korišteno je pet jednostavnih pitanja koja su se odnosila na: a) opću samoprocjenu zadovoljstva vlastitim životom („U cjelini zadovoljan/zadovoljna sam svojim životom“), b) opću samoprocjenu sreće („Za sebe mogu reći da sam sretna osoba“), c) procjenu vjerojatnosti ostvarenja vlastitih snova i ciljeva („Vjerujem da ću u svom životu ostvariti svoje snove i ciljeve“), d) upornost u ostvarenju zadataka („Kada si postavim neki zadatak, ne odustajem dok ga ne ostvarim“), e) procjenu samokompetentnosti („Vjerujem da mi moje sposobnosti omogućuju da uspješno riješim većinu problema koje mi život donosi“). Ispitanici su stupanj točnosti svake tvrdnje procjenjivali na ljestvicama od 5 stupnjeva (1 = u potpunosti netočno; 5 = u potpunosti točno).

10.3. Rezultati primjene Upitnika potrebe za kontrolom (UPK)

Tablica 10.1. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i frekvencije odgovora na 12 tvrdnji Upitnika potrebe za kontrolom (UPK)

		1	2	3	4	5				
		u potpunosti netočno	uglavnom netočno	ponekad točno, ponekad netočno	uglavnom točno	u potpunosti točno				
		postotak odgovora								
		1	2	3	4	5				
		u potpunosti netočno	uglavnom netočno	ponekad točno, ponekad netočno	uglavnom točno	u potpunosti točno				
Tvrdnja	rang	M	SD	%	%	%	%	%		
P1	Najsigurniji/najsigurnija sam u to da će posao biti obavljen kako treba kada ga obavim sam/sama	5.	3.92	.87	1.2%	2.4%	27.3%	41.8%	27.3%	
P2	Kada imam dogovor ili sastanak nastojim krenuti ranije jer ne volim kasniti	7.	3.72	1.30	9.1%	10.3%	17.0%	26.7%	37.0%	
P3	Svoje aktivnosti dobro planiram kako ne bih nešto propustio/la ili zaboravio/la	10.	3.53	1.22	5.5%	17.0%	24.8%	24.8%	27.9%	
P4	Prije ispitivanja ili testa raspitam se što je potrebno naučiti i kakav je ispitivač	6.	3.78	1.07	3.6%	8.5%	23.0%	35.8%	29.1%	
P5	Volim imati kontrolu nad događajima u svom životu	1.	4.32	.81	0.6%	1.8%	12.7%	35.2%	49.7%	
P6	U timskom radu ponekad preuzmem i posao drugih članova kako bih bio siguran/sigurna da će zadatak biti dobro obavljen	11.	3.51	1.15	6.1%	9.7%	36.4%	23.0%	24.8%	
P7	Prije nego pristupim nekom poslu, volim sve dobro isplanirati	9.	3.59	1.05	2.4%	13.9%	27.3%	35.2%	21.2%	
P8	Prije putovanja detaljno provjerim jesam li ponio/ponijela sve potrebne stvari	3.	4.17	1.03	3.0%	4.2%	14.5%	29.1%	49.1%	
P9	Rijetko odluke donosim na brzinu ili kad nemam dovoljno informacija	12.	3.13	1.03	9.1%	11.5%	44.8%	26.7%	7.9%	
P10	Svoje obaveze nastojim uvijek izvršiti na vrijeme	8.	3.61	1.06	3.6%	11.5%	26.7%	37.0%	21.2%	
P11	Kad god je moguće nastojim sam/a odlučivati o svom životu	2.	4.26	.78	1.2%	0.6%	11.5%	44.8%	41.8%	
P12	Nastojim sve učiniti kako bi uspjeh, u aktivnostima koje su mi važne, ovisio isključivo o meni	4.	4.02	.94	1.8%	3.0%	23.0%	35.2%	37.0%	

Analiza odgovora na razini čestica ukazuje da su učenici najveći stupanj potrebe za kontrolom izrazili uz tvrdnje P5 i P11 koje se odnose na opću potrebu za kontrolom. Gotovo polovica ispitanika (49.7%) u potpunosti se slaže da vole imati kontrolu nad svoji životom, dok sljedećih 35.2% navodi da se uglavnom slaže s tvrdnjom. Slična struktura odgovora opažena je za česticu P11 („kad god je moguće, nastojim sam odlučivati o svom životu“)

s kojom se u potpunosti slaže 41.8% učenika. Među tvrdnjama koje se odnose na specifična ponašanja vezana uz planiranje najveći postotak ispitanih (49.1%) u potpunosti se slaže s tvrdnjom da prije putovanja detaljno provjeravaju jesu li ponijeli sve potrebne stvari.

Najmanju potrebu za kontrolom ispitanici su iskazali uz tvrdnju P9 ($M = 3.13$) koja se odnosi na „rijetko donošenje odluka u brzini“ s kojom se u potpunosti slaže 7.9%, a najveći broj odabire srednju poziciju na ljestvici (44.8%). Relativno niže su procijenjene i tvrdnje vezane uz preuzimanje poslova drugih osoba u timu zbog veće efikasnosti ($M = 3.51$) te planiranje aktivnosti P3 ($M = 3.53$) i P7 ($M = 3.59$).

10.4. Provjera latentne strukture Upitnika potrebe za kontrolom

S ciljem provjere dimenzionalnosti latentnog prostora, koji definira 12 tvrdnji Upitnika potrebe za kontrolom, provedena je eksploratorna faktorska analiza uz primjenu modela zajedničkih faktora (PAF). Bartlettov test ($\chi^2 = 476.903$; $df = 66$; $p < .001$) i Kaiser-Meyer-Olkinov indeks ($KMO = .849$) pokazuju da je korelacijska matrica podobna za provedbu faktorske analize.

Korišten je standardni kriterij zadržavanja faktora u programu SPSS koji se odnosi na broj glavnih komponenti s karakterističnim korijenima većim od 1. Stoga je, prije glavne analize zajedničkih faktora, provedena analiza glavnih komponenti koja je rezultirala s dva karakteristična korijena sukcesivno ekstrahiranih glavnih komponenti većih od 1, a koje iznose $\lambda_1 = 3.917$, $\lambda_2 = 1.728$, što ih čini značajnim na osnovi Kaiser-Guttmanovog kriterija. Ova analiza, kao i Cattellov „scree-plot“ crtež, te paralelne analize ukazuju na zadržavanje dvije komponente u analizi. Veličine karakterističnih korjenova preostalih komponenti kreću se u rasponu od $\lambda_3 = .961$ do $\lambda_{12} = .389$. Ekstrakcija faktora provedena je metodom zajedničkih faktora (PAF), a s ciljem ostvarenja jednostavne latentne strukture provedena je ortogonalna varimax rotacija. Iako se teorijski može očekivati povezanost među faktorima, ortogonalnim rješenjem ostvarena je relativno jasna faktorska struktura te stoga kosokutno rješenje nije prikazano.

Vrijednosti karakterističnih korjenova izračunatih na zajedničkim faktorima, postotak objašnjene varijance, prije i poslije provedene rotacije prikazani su u tablici 10.2.

Tablica 10.2. Karakteristični korijeni 2 zadržana zajednička faktora i postotak objašnjene varijance prije i nakon varimax rotacije

Faktor	prije rotacije			nakon varimax rotacije		
	λ	% objašnjene varijance	kumulativni % objašnjene varijance	λ	% objašnjene varijance	Kumulativni % objašnjene varijance
1	3.317	27.641	27.641	2.539	21.161	21.161
2	1.096	9.134	36.775	1.874	15.614	36.775

λ = karakteristični korijen

Dva zadržana zajednička faktora objašnjavaju ukupno 36.775% varijance. Nakon varimax rotacije prvi faktor objašnjava 21.161% ukupne varijance, dok drugi faktor objašnjava 15.614%. U tablici 10.3. navedene su saturacije čestica s faktorima te komunaliteti varijabli objašnjeni s dvama zadržanim faktorima. Prvi faktor povezan je sa sedam tvrdnji i može se opisati kao **faktor potrebe za planiranjem**. Iz matrice faktorske strukture uočava se da je najbolji indikator faktora planiranja tvrdnja: „Svoje aktivnosti dobro planiram kako ne bih nešto propustio/la ili zaboravio/la“ (saturacija .733), nakon koje slijede ponašanja vezana uz pravovremeno izvršavanje obaveza (.631), općenitu potrebu za planiranjem aktivnosti (.602) i provjeru uvjeta za polaganje ispita (.594). Drugi faktor povezan je s pet čestica i opisan je kao **opća potreba za kontrolom**. Ovaj faktor najbolje opisuju ponašanja u kojima osoba općenito nastoji kontrolirati vlastite aktivnosti i osigurati da uspjeh ovisi o vlastitim naporima i djelovanju. Komunaliteti varijabli kreću se u rasponu od .195 (za pitanje P8) do .594 (pitanje P10).

Tablica 10.3. Matrica faktorske strukture nakon varimax rotacije i 2 zadržana faktora

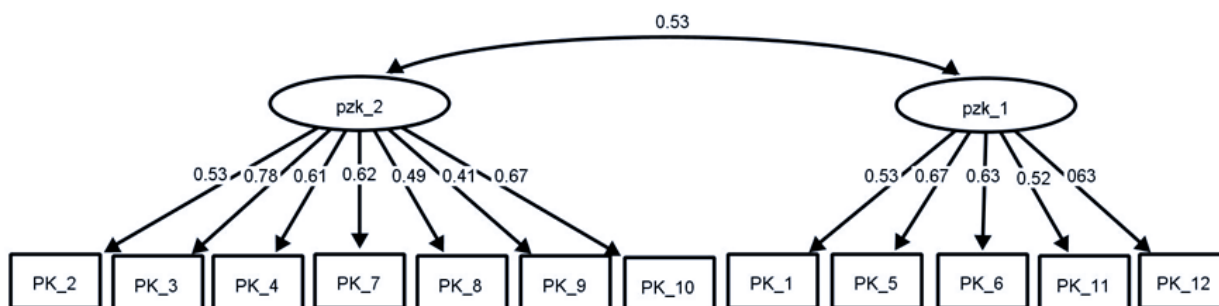
		Faktori		
		F1	F2	h2
P3	Svoje aktivnosti dobro planiram kako ne bih nešto propustio/la ili zaboravio/la	.733	.236	.298
P10	Svoje obaveze nastojim uvijek izvršiti na vrijeme	.621	.205	.594
P7	Prije nego pristupim nekom poslu volim sve dobro isplanirati	.602	.139	.398
P4	Prije ispitivanja ili testa raspitam se što je potrebno naučiti i kakav je ispitivač	.594	.213	.381
P2	Kada imam dogovor ili sastanak nastojim krenuti ranije jer ne volim kasniti	.542	.066	.247
P8	Prije putovanja detaljno provjerim jesam li ponio/ponijela sve potrebne stvari	.489	.087	.195
P9	Rijetko odluke donosim na brzinu ili kad nemam dovoljno informacija	.438	.050	.428
P12	Nastojim sve učiniti kako bi uspjeh, u aktivnostima koje su mi važne, ovisio isključivo o meni	.101	.660	.344
P5	Volim imati kontrolu nad događajima u svom životu	.249	.607	.431
P1	Najsigurniji/najsigurnija sam u to da će posao biti obavljen kako treba kada ga obavim sam/sama	.015	.586	.388
P6	U timskom radu ponekad preuzmem i posao drugih članova kako bih bio siguran/sigurna da će zadatak biti dobro obavljen	.298	.547	.263
P11	Kad god je moguće, nastojim sam/a odlučivati o svom životu	.116	.499	.446

h² – komunaliteti varijabli objašnjeni s dva zadržana zajednička faktora

10.5. Konfirmatorna faktorska analiza Upitnika potrebe za kontrolom

Konfirmatornom faktorskom analizom provjerena su tri pretpostavljena modela kojima se može opisati struktura odnosa čestica Upitnika potrebe za kontrolom. Analiza je provedena uz primjenu robusne metode maksimalne vjerodostojnosti kao metode procjene parametara. Kao metoda skaliranja latentnih varijabli korišteno je fiksiranje zasićenja jednog od indikatora na vrijednost 1. S ciljem provjere pristajanja modela podacima korištena je kombinacija različitih pokazatelja interpretiranih u skladu s uvriježenim kriterijima: Satorra-Bentler χ^2 , RMSEA i njen 90% interval pouzdanosti ($< .08$), SRMR ($< .09$) i CFI ($> .90$; Weston i Gore, 2006). Modeli su uspoređivani na temelju značajnosti razlike u χ^2 . Prvi model pretpostavljao je dva nezavisna faktora (Satorra-Bentler $\chi^2(54) = 71.146, p = .059, RMSEA = .044 [.007-.068], SRMR = .133, CFI = .95$) i statistički je lošije pristajao podacima od modela dva zavisna faktora (Satorra-Bentler $\chi^2(53) = 47.032, p = .705, RMSEA = .000 [.000-.042], SRMR = .053, CFI = 1.000, \Delta\chi^2(1) = 13.752, p < .001$). Treći testirani model bio je bifaktorski model u kojem je, pored dva nezavisna faktora, pretpostavljeno postojanje jednog generalnog faktora zajedničkog svim česticama. Ovaj model nije se statistički značajno razlikovao od modela s dva zavisna faktora (Satorra-Bentler $\chi^2(42) = 29.439, p = .928, RMSEA = .000 [.00-.018], SRMR = .037, CFI = 1.000, \Delta\chi^2(11) = 16.357, p = .128$). Stoga je kao najprikladniji i najjednostavniji odabran model s dva međusobno povezana faktora (slika 10.1.).

Slika 10.1. Grafički prikaz modela strukture upitnika potrebe za kontrolom s dva međusobno povezana faktora

10.6. Izražavanje ukupnih rezultata u Upitniku potrebe za kontrolom

Na osnovi rezultata provedenih analiza, čini se da je empirijski i teorijski opravdano predložiti uporabu dvije subskale uz očekivanje određene povezanosti među dimenzijama koja se može pripisati općoj potrebi za kontrolom. Ukupni rezultat na subskali *Opće potrebe za kontrolom* izračunava se kao prosjek odgovora na pet tvrdnji, a ukupni rezultat na subskali *Potrebe za planiranjem* izražava se kao prosjek preostalih sedam tvrdnji.

Tablica 10.4. Kreiranje prosječnih rezultata na subskalama Upitnika potrebe za kontrolom

Faktor (subskala)	k	čestice i bodovanje
1. Potreba za planiranjem	7	(PK_2+ PK_3+ PK_4+ PK_7+ PK_8+ PK_9+ PK_10)/7
2. Opća potreba za kontrolom	5	(PK_1+ PK_5+ PK_6+ PK_11+ PK_12)/5

Rezultat na svakoj subskali može varirati u rasponu od 1 (uopće nije važno) do 5 (u potpunosti je važno). Viši rezultat ukazuje na veću potrebu za kontrolom, odnosno veću potrebu za planiranjem. Interkorelacija između dvije subskale iznosi .38 ($p < .001$) i ukazuje na zajednički dio varijance koji se teorijski može pripisati faktoru višeg reda koji ukazuje na opći motiv za kontrolom.

Tablica 10.5. Deskriptivna statistika po subskalama, pouzdanosti i prosječne korelacije među česticama

	Subskala	k	M	SD	min	max	Pouzdanost*	rij
1.	Potreba za planiranjem	7	3.65	.74	1.57	4.86	.80	.349
2.	Opća potreba za kontrolom	5	4.00	.64	1.00	5.00	.74	.360

*Pouzdanost je izražena Cronbachovim alfa koeficijentom; r_{ij} – prosječna interkorelacija čestica u upitniku, k – broj pitanja

Deskriptivna statistika rezultata na subskalama ukazuje na značajno viši prosječni rezultat na subskali opće potrebe za kontrolom ($t = -5.971$; $p < .001$) u odnosu na subskalnu potrebu za planiranjem. Pouzdanost subskale potrebe za planiranjem iznosi $\alpha = .80$, dok je pouzdanost kraće subskale opće potrebe za kontrolom niža i iznosi .74.

10.7. Razlike u potrebi za kontrolom prema spolu učenika i školskom usmjerenju

Provjere značajnosti razlika na dimenzijama opće potrebe za kontrolom ($M_m = 3.99$, $M_z = 4.02$, $t = -.258$, $p > .05$) i potrebe za planiranjem ($M_m = 3.61$, $M_z = 3.71$, $t = -.792$, $p > .05$) pokazale su da ne postoji značajna razlika s obzirom na spol. Razlika između gimnazijalaca i učenika obrtničkih usmjerenja također se nije pokazala statistički značajnom ni na općoj potrebi za kontrolom ($M_{gim} = 3.98$, $M_{obr} = 4.03$, $t = -.532$, $p > .05$) niti na potrebi za planiranjem ($M_{gim} = 3.59$, $M_{obr} = 3.72$, $t = -1.092$, $p > .05$).

Burger i Solano (1994) navode više potrebu za kontrolom kod muškaraca, ali kroz longitudinalno praćenje uočavaju porast želje za kontrolom kod žena do razine gubitka razlike među spolovima. Rezultati ove studije ne ukazuju na spolne razlike u potrebi za kontrolom kod adolescenata.

10.8. Razlike u procjeni lokusa kontrole prema spolu učenika i školskom usmjerenju

Provjerene su i razlike na korištenim mjerama lokusa kontrole. Na subskali internalnog lokusa kontrole Levensoničinog upitnika učenici imaju značajno viši rezultat u odnosu na učenice ($M_m = 34.39$, $M_z = 32.43$, $t =$

2.378, $p < .05$), dok na eksternalnim subskalama „utjecaj sreće i slučaja“ i „važnih drugih ljudi“ nije bilo značajne razlike između učenika i učenica. Na Skali lokusa kontrole za adolescente LKA učenici imaju statistički značajno viši rezultat u odnosu na učenice ($M_m = 5.36$, $M_z = 5.00$, $t = 2.776$, $p < .01$), tj. viši doživljaj osobnog utjecaja nad ishodima vlastitog ponašanja, što je u skladu s rezultatima dobivenim na većem uzorku srednjoškolaca opisanim u 9. poglavlju. Pored toga, prosječne vrijednosti učenika i učenica na Upitniku LKA podudaraju se u oba istraživanja.

Rezultati potvrđuju razliku prema kojoj učenici imaju nešto više uvjerenje o mogućnosti unutarnje kontrole ishoda u odnosu na učenice, ali je važno uočiti da nema razlike s obzirom na potrebu za kontrolom. Dvije mjere eksternalnog lokusa nisu ukazale na spolne razlike. Također je važno naglasiti da različite mjere lokusa kontrole mogu dovesti do različitih rezultata. Razlike s obzirom na usmjerenje nisu bile statistički značajne niti na jednoj od mjera lokusa kontrole.

10.9. Korelacije između mjera potrebe za kontrolom i lokusa kontrole

Tablica 10.6. Pearsonovi koeficijenti korelacije između različitih mjera kontrole (N = 165)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Opća potreba za kontrolom (PK)	1					
2. Potreba za planiranjem (PK)	.380***	1				
3. Subskala internalnog lokusa (I-IPC)	.436***	.303***	1			
4. Subskala važni drugi (P-IPC)	-.165*	.100	.078	1		
5. Subskala sreća i slučaj (C-IPC)	-.193***	.029	.115	.739***	1	
6. Samoprocjena opće kontrole nad životom	.313***	.162*	.371***	-.247**	-.248**	1
7. Lokus kontrole za adolescente (LKA)	.271***	.099	.336***	-.232*	-.199*	.257***

Legenda: *** $p < 0,001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

U tablici 10.6. prikazani su koeficijenti korelacija između različitih mjera doživljaja kontrole korištenih u istraživanju. Klasični lokus kontrole u ovom istraživanju mjeren je Višedimenzionalnom skalom lokusa kontrole (IPC) koja uključuje tri subskale. Skala internalnog lokusa nije povezana s dvije dimenzije eksternalnog lokusa „Moćni drugi“ i „Sreća i slučaj“, što upućuje na činjenicu da se ne radi o jednoj bipolarnoj dimenziji već o međusobno nepovezanim aspektima lokusa. U praksi to znači da visok rezultat na internalnosti ne implicira nizak rezultat na skalama eksternalnosti, već je moguć bilo kakav položaj na te dvije dimenzije. Dvije subskale eksternalnog lokusa visoko su povezane (.739; $p < .001$), što znači da uključuju slične aspekte doživljaja vanjske kontrole. Skala lokusa kontrole za adolescente drugačije je operacionalizirana, što se odražava i na razmjerno niske korelacije sa subskalama IPC. S obzirom da obje mjere intencionalno zahvaćaju generalizirani lokus kontrole, ova korelacija, kao mjera konvergentne valjanosti, može se smatrati niskom. Različita operacionalizacija i sadržaj mjera može biti razlog ovako niskoj povezanosti. Upitnik LKA je sadržajno prilagođen područjima relevantnim za srednjoškolce te je moguće da zahvaća drugačiji psihološki prostor kontrole.

Zasebno pitanje koje se odnosilo na procjenu opće mogućnosti utjecaja na događaje u vlastitom životu također nisko korelira sa svim ostalim mjerama lokusa, pri čemu je najviša korelacija sa subskalom internalnosti Upitnika IPC koja iznosi .371 ($p < .001$).

Dvije mjere potrebe za kontrolom također ne koreliraju visoko s klasičnim mjerama lokusa kontrole. Opća potreba za kontrolom korelira najviše sa subskalom internalnosti (.436; $p < .001$) te procjenom opće kontrole nad događajima u životu (.313; $p < .001$), a nešto niže sa skalom LKA (.271; $p < .001$). Subskala potrebe za planiranjem jedinu relevantnu korelaciju ostvaruje sa subskalom internalnosti (.303; $p < .001$), dok su ostale korelacije niske ili statistički neznačajne. U svim navedenim slučajevima smjer povezanosti ukazuje na nisku ili srednju povezanost unutarnjeg lokusa sa većom potrebom za kontrolom. Ovi rezultati potvrđuju ranije nalaze da su potreba za kontrolom i lokus kontrole različiti koncepti (Burger i Cooper, 1979).

10.10. Korelacije mjera kontrole s varijablama akademskog uspjeha i samopoimanja

Tablica 10.7. Pearsonovi koeficijenti korelacije između akademskog uspjeha i mjera kontrole

	Opća potreba za kontrolom	Potreba za planiranjem	Internalni lokus (IPC)	Važni drugi (IPC)	Sreća i slučaj (IPC)	LKA
1. Opći uspjeh (gimnazijalci, N = 97)	.132	.132	.033	-.121	-.144	.224*
2. Opći uspjeh (obrtničke škole, N = 68)	.087	.137	.075	-.011	-.197	.207

Legenda: *** $p < 0,001$; ** $p < .01$; * $p < .05$

Rezultati prikazani u tablici 10.7. pokazuju da na osnovi različitih mjera opće kontrole nije moguće predviđati akademski uspjeh izražen prosječnom ocjenom u prethodnom razredu. Zbog razlika u prosječnim ocjenama na uzorku gimnazijalca i učenika strukovnih škola, korelacije su izračunate odvojeno za oba poduzorka. Ovi nalazi nisu u skladu s istraživanjem Burgera (1992) u kojemu izvještava o povezanosti između izraženije želje za kontrolom i boljeg akademskog uspjeha.

Jedina značajna, ali niska, korelacija pronađena je na uzorku gimnazijalaca između općeg uspjeha i Skale lokusa kontrole za adolescente (.224; $p < .05$). Mogući razlog jest činjenica da Skala LKA uključuje procjenu kontrole u akademskom kontekstu. Povezanost unutarnjeg lokusa s boljim akademskim uspjehom u skladu je s ranijim nalazima u literaturi (Nowicki i Strickland, 1973). Ovaj nalaz govori u prilog veće prediktivne valjanosti mjera kontrole prilagođenih specifičnim područjima ponašanja u odnosu na generalizirane mjere kontrole.

Tablica 10.8. Pearsonovi koeficijenti korelacije između mjera kontrole i različitih mjera samopoimanja

	Opća potreba za kontrolom	Potreba za planiranjem	Internalni lokus (IPC)	Važni drugi (IPC)	Sreća i slučaj (IPC)	LKA	Procjena opće kontrole nad životom
1. Samopoštovanje	.394***	.102	.279***	-.442***	-.381***	.224*	.422***
2. Opće zadovoljstvo životom	.264***	.265***	.302***	-.184*	-.132	.281***	.452***
3. Samoprocjena osobne sreće	.312***	.253***	.344***	-.224**	-.198*	.300***	.464***
4. Samoprocjena ostvarenja životnih ciljeva	.490***	.210**	.315***	-.270***	-.195*	.191*	.352***
5. Upornost u ostvarenju zadataka	.528***	.352***	.228**	-.159*	-.138	.166*	.181*
6. Samokompetencija	.456***	.215**	.270***	-.298***	-.269***	.225**	.360***

Legenda: *** $p < 0,001$; ** $p < .01$; * $p < .05$;

U tablici 10.8. prikazane su korelacije korištenih mjera kontrole sa različitim mjerama samopoimanja. Dvije dimenzije potrebe za kontrolom značajno su povezane s različitim aspektima samopoimanja. Ispitanici s višom procjenom opće potrebe za kontrolom uporniji su u ostvarenju zadataka (.528; $p < .001$), procjenjuju višu samokompetenciju (.456; $p < .001$), uvjereniji su o ostvarenje životnih ciljeva (.394; $p < .001$) te imaju više samopoštovanje (.394; $p < .001$). Ovi nalazi podudaraju se s ranijim nalazima Marsha i suradnika (2003) i Burgera i Coopera (1979) o povezanosti veće želje za kontrolom sa samopoštovanjem i većom autonomijom.

Potreba za planiranjem nije povezana sa samopoštovanjem, a s drugim aspektima samopoimanja korelira niže, ali statistički značajno. To ukazuje na različitu prediktivnu valjanost dimenzija potrebe za kontrolom. Procjena opće kontrole nad vlastitim životom, procijenjena jednim pitanjem, također je značajno i razmjerno visoko povezana s procjenom osobne sreće (.464; $p < .001$), općeg zadovoljstva (.452; $p < .001$) i samopoštovanjem (.422; $p < .001$). Struktura povezanosti klasičnih mjera lokusa kontrole s mjerama samopoimanja pokazuje da samopoštovanje najbolje opisuju subskele eksternalnog lokusa kontrole IPC Skale. Viša procjena utjecaja „moćnih drugih“ povezana je s nižim samopoštovanjem (-.442; $p < .001$), što vrijedi i za višu procjenu utjecaja „sreće i slučaja“ (-.381; $p < .001$). Više mjere internalnosti pozitivno su povezane sa samopoštovanjem (subskala internalnosti .279 i LKA .224; $p < .001$). Slična struktura povezanosti vrijedi i za ostale mjere samopoimanja uz nešto niže vrijednosti korelacije. Nalazi o povezanosti internalnosti s općenito kvalitetnijom slikom o sebi u skladu su s ranijim istraživanjima (npr. Hjelle i Ziegler, 1992; Saadat i sur., 2012; Kardum i Hudek-Knežević, 2012).

Na osnovi stabilnih nalaza o povezanosti doživljaja kontrole i samopoimanja, provjerena je pretpostavka o ulozi različitih aspekata lokusa kontrole u predikciji samopoštovanja kao jedne od središnjih mjera slika o sebi.

10.11. Predikcija razine samopoštovanja na osnovi spola, akademskog uspjeha i mjera kontrole

Tablica 10.9. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij samopoštovanje ($N = 165$)

	β_{M1}	β_{M2}	β_{M3}
Spol	-.281***	-.149*	-.178*
Akademski uspjeh	-.097	.039	.038
Internalni lokus (IPC)		.209**	.116
Važni drugi (IPC)		-.278**	-.265**
Sreća i slučaj (IPC)		-.126	-.085
Procjena opće kontrole nad događajima u životu		.225**	.202**
Opća potreba za kontrolom (PK)			.221**
Potreba za planiranjem (PK)			-.014
R^2 (R^2_{adj})	.068 (.056)	.359 (.333)	.393 (.361)
F	5.626	14.093	12.072
P	<.01	<.001	<.001
ΔR^2		.291	.034
$F\Delta R^2$		17.154	4.210
$p\Delta R^2$		<.001	<.05

Legenda: *** $p < .001$; β – vrijednost standardiziranog regresijskog koeficijenta; M1, M2, M3 – grupe prediktora u hijerarhijskoj regresijskoj analizi (modeli); R^2 – ukupni doprinos objašnjenju varijanci; R^2_{adj} – korigirani ukupni doprinos objašnjenju varijanci; F – vrijednost ukupnog F omjera; ΔR^2 – doprinos dodatne grupe prediktora objašnjenju varijanci; $F_{\Delta R^2}$ – vrijednost F -omjera za dodatnu grupu prediktora.

Na osnovi ranije opisanih pojedinačnih korelacija mjera kontrole provedena je hijerarhijska regresijska analiza s ciljem predikcije razine samopoštovanja na uzorku adolescenata. U prvom koraku uvedene su varijable spola i akademskog uspjeha, čime je objašnjeno 6.8% varijance u kriterijskoj varijabli. Jedini značajan doprinos imala je varijabla spola jer su mladići procijenili više samopoštovanje u odnosu na djevojke. U drugom koraku uvedene su varijable vezane uz mjere klasičnog lokusa kontrole čime je objašnjeno dodatnih 29.1% varijance. Najveći doprinos u ovom skupu varijabli ima niži eksternalni lokus vezan uz utjecaj drugih ljudi na život ispitanika te viši internalni lokus vezan uz opću kontrolu nad vlastitim životom. U trećem koraku uvedene su varijable vezane uz potrebu za kontrolom. Opća potreba za kontrolom objašnjava dodatnih 3.4% varijance u varijabli samopoštovanja. Ukupno je s opisanim skupom prediktora objašnjeno 39.3% varijance u kriteriju ($R = .627$; $p < .001$). Ovi rezultati ukazuju na važnost potrebe za kontrolom i lokusa kontrole na samopoštovanje adolescenata.

Nalazi su na tragu ranijih istraživanja (npr. McCutcheon, 2000; Burger i Cooper, 1979), ali ukazuju i na različite dijelove varijance samopoštovanja koju neovisno objašnjavaju potreba za kontrolom i lokus kontrole.

10.12. Razlika u samopoštovanju između osoba s različitim razinom opće potrebe za kontrolom i percipirane stvarne kontrole nad vlastitim životom

Dio istraživanja proučava odnos između različitih razina potrebe za kontrolom i doživljava ostvarene kontrole. U završnoj analizi nastojali smo ispitati kako različite kombinacije odnosa između visoke i niske potrebe za kontrolom te visokog i niskog doživljava kontrole utječu na samopoštovanje. Teorijski se može očekivati da visoka potreba za kontrolom u kombinaciji s visokim doživljajem kontrole nad životom rezultira visokim samopoštovanjem i općim zadovoljstvom (Amoura i sur., 2014; Tetrault i Alain, 1999). Jedno od istraživačkih pitanja odnosilo se na posljedice situacije u kojoj je potreba za kontrolom visoka, ali je percipirani doživljaj kontrole nizak.

Kako bi se formirale dvije skupine ispitanika s visokim i niskim doživljajem kontrole nad vlastitim životom, korišteni su rezultati izraženi na ljestvici od 7 stupnjeva. Ispitanici s procjenama kontrole od 1 do 4 svrstani su u skupinu s niskim doživljajem kontrole ($N = 63$), a ispitanici s procjenama od 5 do 7 u skupinu s visokim doživljajem kontrole ($N = 95$). Ovakva raspodjela čini se optimalnom zbog asimetrične distribucije rezultata pomaknute prema višim procjenama lokusa kontrole. S obzirom na procjene opće potrebe za kontrolom, ispitanici s rezultatima u rasponu od 1 do 3.5 svrstani su u skupinu s nižom potrebom za kontrolom, a ispitanici s rezultatima iznad 3.6 u skupinu s višom potrebom za kontrolom. Provedena je dvosmjerna analiza varijance s dvije nezavisne varijable *doživljaj kontrole nad životom* (viši – niži) i *opća potreba za kontrolom* (viša – niža) i zavisnu varijablu *samopoštovanje*.

Tablica 10.10. Aritmetičke sredine i standardne devijacije na Upitniku samopoštovanja za podskupine ispitanika s višom i nižom općom potrebom za kontrolom i višom i nižom procjenom kontrole nad vlastitim životom

		Upitnik samopoštovanja		
		N	M	SD
niža potreba za općom kontrolom	niža procjena kontrole	15	28.9111	6.15471
	viša procjena kontrole	13	35.5214	7.34698
	Ukupno	28	31.9802	7.40963
viša potreba za općom kontrolom	niža procjena kontrole	48	34.8981	6.86049
	viša procjena kontrole	82	39.4688	5.96778
	Ukupno	130	37.7812	6.66438
Ukupno	niža procjena kontrole	63	33.4727	7.13024
	viša procjena kontrole	95	38.9287	6.28012
	Ukupno	158	36.7532	7.13253

Tablica 10.11. Značajnost F-omjera i veličine učinka glavnih i interakcijskih efekata u dvosmjernoj analizi varijance za zavisnu varijablu *Samopoštovanje* u funkciji doživljaja kontrole i potrebe za kontrolom

Izvor varijabiliteta	F	p	Parcijalna eta ²
Opća potreba za kontrolom	13.714	<.001	.082
Procjena kontrole	17.371	<.001	.101
Potreba za kontrolom x procjena kontrole	.578	.448	.004

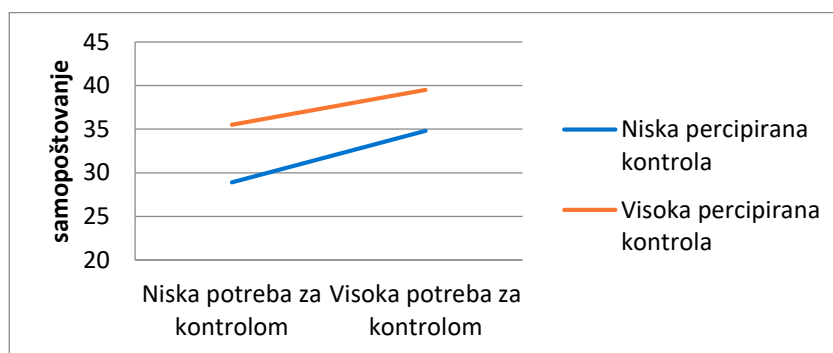
Dvosmjerna analiza varijance ukazala je na značajan utjecaj oba glavna efekta. Glavni efekt opće potrebe za kontrolom [$F(1,154) = 13.714$, $p = <.001$, $\eta_p^2 = .082$], potvrđuje nalaz da ispitanici s višom potrebom za kontrolom svoje samopoštovanje procjenjuju višim ($M_{vpk} = 37.78$, $M_{npk} = 31.98$). Analiza pokazuje da ispitanici s višim doživljajem kontrole nad vlastitim životom ($M_{vdk} = 38.93$ i $M_{ndk} = 33.47$) također imaju više samopoštovanje [$F(1,154) = 17.371$, $p < 0.001$, $\eta_p^2 = .101$]. Uvid u rezultate sugerira da je, s obzirom na samopoštovanje, najlošija kombinacija niske potrebe za kontrolom i niskog doživljaja kontrole ($M = 28.91$). Situacija visoke potrebe za kontrolom i niskog doživljaja kontrole rezultira višom procjenom od prethodne ($M = 34.90$). To ukazuje da je za samopoštovanje pogubnije kada je uz nizak doživljaj kontrole i potreba za kontrolom niska. To može ukazivati na slične mehanizme niskog samopoštovanja i motivacije da se kontrolira vlastiti život.

Sličnu razinu samopoštovanja imaju i ispitanici s niskom potrebom za kontrolom uz visoki doživljaj kontrole ($M = 35.52$). U ovom slučaju visoki doživljaj kontrole djelomično kompenzira nisku potrebu za kontrolom. Primjer mogu biti adolescenti koji žive u zaštićenom okruženju, ali sami nisu motivirani da se samostalno izbore za vlastite ciljeve. Očekivano najviše samopoštovanje imaju ispitanici visoko na obje dimenzije kontrole ($M = 39.47$). Ovaj odnos prikazan je na slici 10.2.

Tetrault i Alain (1999) provode sličnu analizu koristeći depresivnost kao zavisnu varijablu i dolaze do sličnih rezultata. Njihovi nalazi ukazuju da je najveća depresivnost registrirana u situaciji niske potrebe za kontrolom i niske percepcije kontrole, ali sličnu razinu depresivnosti nalaze i kod osoba s visokom potrebom za kontrolom i niskom percepcijom kontrole.

Ranije smo naveli zaključke Garanta i Alaina (1995) koji upozoravaju da razlika između razvijenosti ova dva konstrukta vodi lošijoj psihološkoj prilagodbi (depresiji, anksioznosti, bespomoćnosti i stanju stresa). Autori upozoravaju da osobe s visokom željom za kontrolom u situacijama dugotrajnih nekontrolabilnih događaja mogu biti u ozbiljnom riziku. Rezultati ukazuju na važnost analize usklađenosti potrebe za kontrolom i doživljaja kontrole u istraživanjima, ali i u kliničkom radu i u dijagnostici.

Slika 10.2. Samopoštovanje u funkciji razine potrebe za kontrolom i percipirane stvarne kontrole nad životnim događajima

10.13. Zaključci i sažetak desetog poglavlja

Na tragu originalnih radova Grubera i Coopera (1979), koji razvijaju konstrukt želje, potrebe ili motiva za kontrolom, konceptualiziran je Upitnik potrebe za kontrolom. Koncept potrebe za kontrolom ukazuje na nastojanje pojedinca da ostvari kontrolu nad događajima u svom životu te se razlikuje od operacionalizacije koncepta percepcije kontrole ili lokusa kontrole. Konačna verzija Upitnika sastoji se od dvije subskale. Prva subskala *opće potrebe za kontrolom* sadrži pet tvrdnji i ispituje opći motiv za kontrolom u životu. Druga subskala *potrebe za planiranjem* sastoji se od 7 čestica i ispituje sklonost planiranju vlastitih aktivnosti kao jedan od mehanizama kojima se osigurava kontrola nad događajima. Pouzdanost prve subskale iznosila je .74 izražena Cronbachovim alfa koeficijentom, dok je alfa koeficijent druge subskale .80. Provjera latentne strukture ukazuje na dvije umjereno povezane dimenzije potrebe za planiranjem koje na razini subskala koreliraju .38. Instrument se pokazao primjerenim kao kratka mjera potrebe za kontrolom na populaciji adolescenata.

Uzorak, na kojemu je provedeno istraživanje, sastojao se od 165 učenika srednjih škola i predstavlja prigodni uzorak ispitanika iz populacije adolescenata. Prema rezultatima, približno 50% adolescenata navodi da u potpunosti žele ostvariti potrebu za kontrolom nad događajima u svom životu. Nisu utvrđene razlike između mladića i djevojaka, niti između učenika različitih srednjoškolskih usmjerenja na mjerama potrebe za kontrolom.

Sljedeći istraživački problem odnosio se na ispitivanje povezanosti mjera potrebe za kontrolom sa mjerama lokusa kontrole. Na osnovi teorijskih očekivanja i nalaza iz literature (Burger i Cooper, 1979), potreba za kontrolom i lokus kontrole predstavljaju različite koncepte. Mjere diskriminantne valjanosti potvrđuju ovo očekivanje i ukazuju na razmjerno nisku povezanost Upitnika za ispitivanje lokusa kontrole kod adolescenata (LKA) s općom potrebom za kontrolom (.271) i nultu korelaciju s potrebom za planiranjem. Subskala internalnosti Višedimenzionalne skale lokusa kontrole (IPC) korelira s općom potrebom za kontrolom .436, dok je s potrebom za planiranjem korelacija niža i iznosi .303. Izraženost potrebe za kontrolom nije se pokazala povezanom s mjerama akademskog uspjeha, što nije u skladu s ranijim nalazima Burgera (1982).

Provjera pretpostavki o povezanosti potrebe za kontrolom s mjerama samopoimanja potvrdila je važnost potrebe za kontrolom za oblikovanje pozitivne slike o sebi kod adolescenata. Viša potreba za kontrolom povezana je s višim samopoštovanjem, procjenom ostvarenja životnih ciljeva, samokompetencijom, procjenom osobne sreće i općim zadovoljstvom životom. Korelacije se kreću u rasponu od .264 do .528. Potreba za planiranjem također je povezana s mjerama samopoimanja s izuzetkom samopoštovanja, ali su korelacije nešto niže i kreću se između 0.20 i 0.35.

Hijerarhijskom regresijskom analizom provjerena je mogućnost predikcije samopoštovanja na osnovi potrebe za kontrolom i lokusa kontrole. Ukupno je objašnjeno 39.3% varijance rezultata u samopoštovanju, pri čemu je potvrđeno da potreba za kontrolom objašnjava dodatni (neovisni) dio varijance kriterija u odnosu na mjere lokusa kontrole. Rezultati potvrđuju važnost potrebe za kontrolom i doživljaja kontrole nad vlastitim životom na samopoštovanje.

Dvije mjere potrebe za kontrolom također ne koreliraju visoko s klasičnim mjerama lokusa kontrole. Opća potreba za kontrolom korelira najviše sa subskalom internalnosti (.436; $p < .001$) te višom procjenom opće kontrole nad događajima u životu (.313; $p < .001$), a nešto niže sa skalom LKA (.271; $p < .001$), koja ukazuje na internalnost. Subskala potrebe za planiranjem jedinu relevantnu korelaciju ostvaruje sa subskalom internalnosti (.303; $p < .001$), dok su ostale korelacije niske ili statistički neznačajne. Zasebno pitanje koje se odnosilo na procjenu opće mogućnosti utjecaja na događaje u vlastitom životu također nisko korelira sa svim ostalim mjerama lokusa, pri čemu je najviša korelacija sa subskalom internalnosti Upitnika IPC koja iznosi .371 ($p < .001$).

U završnoj analizi ispitan je utjecaj neusklađenosti opće potrebe za kontrolom i percipirane opće kontrole nad vlastitim životom na razinu samopoštovanja. Rezultati sugeriraju da je, s obzirom na samopoštovanje, najlošija kombinacija niske potrebe za kontrolom i niskog doživljaja kontrole. U situaciji visoke potrebe za kontrolom i niske percepcije kontrole samopoštovanje je također sniženo, ali je efekt manji u odnosu na prethodnu situaciju. Rezultati dijelom potvrđuju ranije nalaze (npr. Amoura i sur., 2014), koji upozoravaju da razlika između osobne razine potrebe za kontrolom i razine doživljaja osobne kontrole, vodi lošijoj prilagodbi i samopoimanju pojedinca.